

**Науково-педагогічна спадщина М. М. Ланге в архівному фонді
університетської бібліотеки:
до 160-річчя від дня народження вченого**

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова презентує електронну виставку архівних документів до 160-річчя від дня народження **Миколи Миколайовича Ланге** (12(24).03.1858-15.02.1921) – видатного психолога, філософа та педагога.

М. М. Ланге – випускник історико-філологічного факультету імператорського Санкт-Петербурзького університету (1878), учень, а згодом – колега видатних учених М. І. Владиславлева, М. Я. Грота, В. Вундта. З 1888 р. М. М. Ланге пов’язав своє життя та науково-педагогічну діяльність з Одесою та Новоросійським (Одеським) університетом, де завідував кафедрою філософії та декілька років очолював історико-філологічний факультет університету.

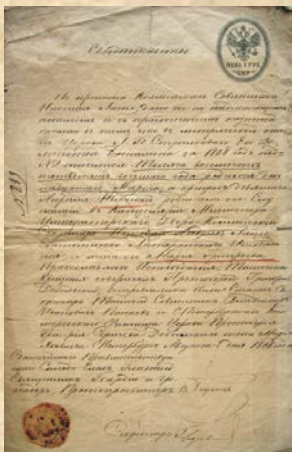
Особовий архівний фонд М. М. Ланге зберігається у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова з 1965 р., коли був придбаний університетом у родини вченого. У 60-ті рр. ХХ ст. архів був частково розібраний та систематизований, але остаточно його фондування було закінчено у 2000-х роках.

Особовий фонд М. М. Ланге містить 497 справи, 1.617 документів на 12.579 аркушах, хронологічні межі архіву охоплюють 1896-1965 рр. Матеріали архіву М. М. Ланге стали основою монографії «Научное наследие Н. Н. Ланге

в университетской библиотеке» (Одеса, 2010), присвяченої науковій спадщині вченого (підготовлена спільно з кафедрою психології ОНУ).

* * *

Микола Миколайович Ланге народився 12 березня 1858 р. у сім'ї професора Військово-юридичної академії Миколи Андрійовича Ланге (1830-1893) і Тетяни Федорівни Ланге (уродж. Дебольскої). У 1878 р. М. М. Ланге закінчив II Санкт-Петербурзьку гімназію з відзнакою.

Свідоцтво про народження
Автограф. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге),
од. зб. 368, арк. 27

Атестат про закінчення II Санкт-Петербурзької гімназії
30 липня 1878 р.
Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге),
од. зб. 374, арк. 85

Протягом 1878-1882 рр. М. М. Ланге навчався на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету. Захопившись філософськими та метафізичними проблемами, Микола Ланге написав студентську роботу про Г. В. Лейбніца (1646-1716), німецького математика й філософа. Цю роботу молодий науковець захистив на засіданні Ради імператорського Санкт-Петербурзького університету в 1882 р., за неї йому було присуджено золоту медаль історико-філологічного факультету.

Диплом про закінчення Санкт-Петербурзького університету
Машинопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 376, арк. 27

Подальші наукові пошуки привели молодого дослідника до етики як філософської науки про моральність і розвиток моральних ідей. Захоплення етикою не було випадковим, оскільки в цей час у суспільстві зростає інтерес до особистості, її внутрішнього світу. Упродовж кількох років Микола Миколайович Ланге наполегливо вивчав розвиток етичних ідей у XIX ст., переважно цікавився етичними концепціями, які набули розвитку в Німеччині та Франції.

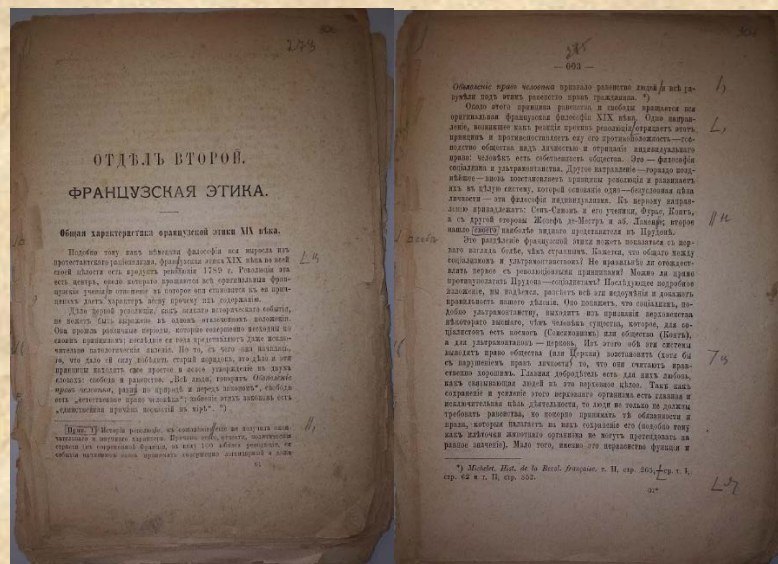
Свідоцтво Санкт-Петербурзького університету про наукове відрядження М. Ланге
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 377, арк. 139-140

Після закінчення університету М. Ланге, за рекомендацією свого вчителя М. І. Владиславлева, був залишений при кафедрі філософії Санкт-

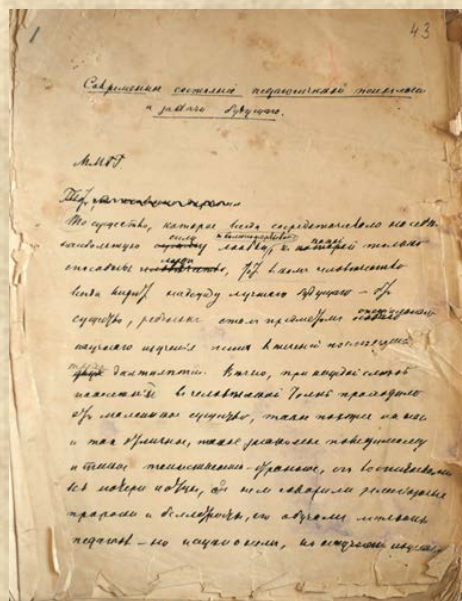
Петербурзького університету для підготовки до професорського звання. Протягом 1883-1884 рр. М. М. Ланге був у науковому відрядженні в Німеччині та Франції. Офіційна мета подорожі – робота над магістерською дисертацією. Насправді ж він їхав, щоб працювати в знаменитій психологічній лабораторії В. Вундта у Лейпцигу. Науковий керівник М. І. Владиславлев не був прихильником експериментальної психології, часто дорікав М. Ланге за його захоплення психологією В. Вундта.

У 1888 р. М. Ланге захистив магістерську дисертацію «Історія моральних ідей у ХІХ столітті». За задумом автора дисертація складалася з 2-х частин. Перша частина присвячена німецькій філософії, де розглядалися етичні ідеї Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга. У другій частині магістерської дисертації висвітлювалася французька етична думка. Цензура не пропустила другу частину магістерської дисертації до друку: матеріал було конфісковано, а дисертація побачила світ лише в скороченому вигляді.

В особовому архівному фонді М. Ланге зберігається єдиний сигнальний екземпляр, який передали автору для коректури: гранки з авторською правкою – унікальна друга частина магістерської дисертації, зберіглася серед паперів автора.

М. Ланге «Французька етика»
Друкарський відбиток. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 200, арк. 306, 307.

Автограф М. Ланге
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 331, арк. 43

Робота над магістерською дисертацією зміцнила інтерес М. Ланге до психології як науки, що в той час отримала нові імпульси для розвитку на вітчизняному ґрунті. У 80-х роках ХІХ ст. психологію починають розглядати як основну науку, яка формує світогляд людини, її поведінку. У ці роки в психології відбувалися важливі зрушення. На зміну поширеній у попередні роки німецькій психологічній школі, коли психологія розвивалася як суб'єктивна емпірична наука й висувала на перший план досвід у формі спостережень, здобула популярність психологія позитивізму й матеріалізму. Під час написання магістерської дисертації М. Ланге визначився у своїх психологічних уподобаннях – він став прихильником експериментального напрямку в психології, головним представником якого на той час був В. Вундт.

У листопаді 1888 р. Микола Миколайович Ланге переїхав із Петербургу до Одеси, де одержав місце приват-доцента на кафедрі філософії в Новоросійському (Одеському) університеті. З цього року почався одеський період життя науковця. Майже 33 роки М. М. Ланге жив і працював в Одесі,

саме тут підготував докторську дисертацію і створив одну з перших у Російській імперії експериментальну психологічну лабораторію.

В цей час М. Ланге зосередив свою наукову діяльність переважно на психологічній проблематиці. Свої кількарічні дослідження він підсумував і обґрунтував у докторській дисертації «Психологічні дослідження», яку захистив і опублікував у 1893 р.

Сучасна наука високо цінує внесок М. Ланге у розвиток психології, а саме за його експериментальний підхід у психологічних дослідженнях сприйняття й уваги. Микола Миколайович Ланге сформулював закон перцепції, за яким сприйняття проходить кілька стадій, або фаз: від недиференційованого до диференційованого. У розробленій ним теорії уваги вона розглядається як рухлива реакція організму, яка поліпшує умови сприйняття. За Ланге, однією з центральних проблем психології є проблема рухів і діяльності.

Для своїх психологічних досліджень М. М. Ланге з великими труднощами й переважно на благодійні кошти у 1895 р. створив при Новоросійському університеті одну з перших у Російській імперії психологічну лабораторію. Вона містилася в трьох кімнатах і саме тут учений проводив свої експерименти.

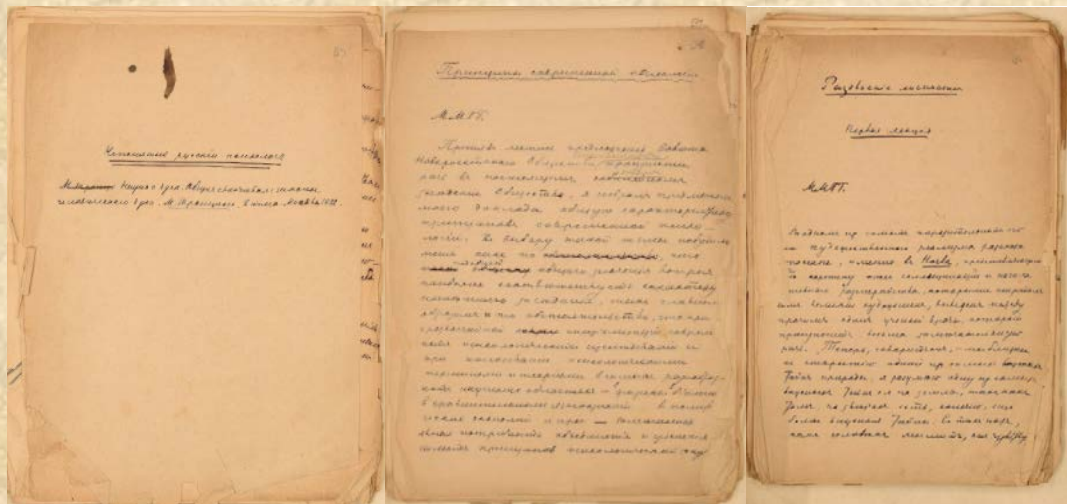
М. Ланге за роботою в лабораторії
Фото. Оригінал.

Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 366, арк. 6

Значна частина науково-публіцистичних праць із психології М. Ланге була неопублікована за його життя, й надійшла до нас серед документів його особового архівного фонду. Більшість цих праць були підготовлені до друку співробітниками відділу рідких книг та рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова і вперше опубліковані з архіву вченого у колективній монографії «Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке» (Одеса, 2010).

Ланге М.М. Курс психології / Склад. слухачками іст. відд. Одеських жіночих педагогічних курсів. Під реда. проф. М. Ланге. 1904-1905 акад. р. – Одеса: Тип. Гальперіка и Швейцера, 1904. Друк. на гектографі. – 136 с. (текст неповний// Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од.зб. 34, арк.1-142.

«Непонятный русский психолог»
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге),
од. зб. 39, арк. 89

«Принцип современной психологии»
Рукопис. Оригінал
Архів НБ ОНУ, ф. 3
од. зб. 42, арк. 176

«Раздвоение личности»
Рукопис. Оригінал
Архів НБ ОНУ, ф. 3, од. зб. 43,
арк. 213

Паралельно з психологічними пошуками М. М. Ланге очолював кафедру філософії Новоросійського університету. Він викладав більшу частину дисциплін, що належали до цієї кафедри: вступ до філософії, історію філософії, психологію, історію педагогіки, дидактику. Історію педагогіки й дидактику він читав з власної ініціативи, бо надавав цим дисциплінам великого значення в системі тогочасних гуманітарних наук.

Микола Миколайович Ланге був чудовим лектором, послухати якого приходили не лише студенти, а й багато зацікавлених слухачів. Його учень та послідовник М. І. Гордієвський згадував про Ланге-лектора: «Лекції свої читав Ланге з великим захопленням, яке передавалося і аудиторії. Його жвава вдача виділялася і під час читання лекції. Він не сидів спокійно на кафедрі... він весь час був у рухові. Говорив Ланге не поспішаючи, з досить частими короткими паузами, і ці були цілком доречні, – вони полегшували слухачам сприймання абстрактних філософських понять і принципів... Говорив Ланге ясно, просто й образно, великий дар популяризації почувався в кожній його лекції».

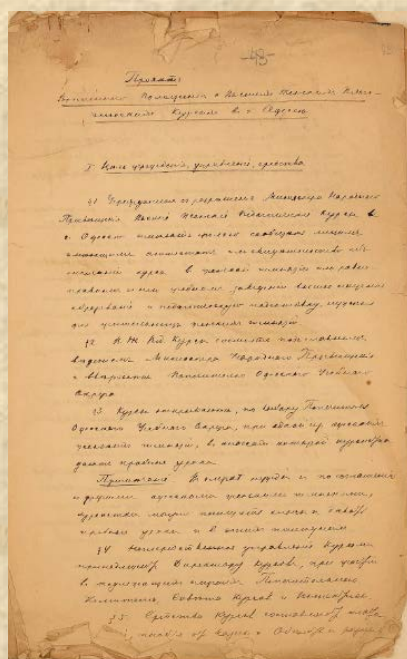
М. М. Ланге увійшов в історію освіти як фундатор і перший директор Вищих жіночих курсів в Одесі (ОВЖК). Відомо, що царський уряд негативно ставився до розвитку жіночої освіти в Російській імперії, особливо вищої, тому становлення останньої відбулося достатньо пізно – у другій половині XIX ст.,

коли в січні 1878 р. у Санкт-Петербурзі відкрилися перші Вищі жіночі курси з університетською програмою викладання. Перші Вищі жіночі курси на українських землях відкрито в Києві восени 1878 р.

Височайше повеління про заснування в м. Одесі Жіночих педагогічних курсів, тимчасове положення цих курсів ті учбовий план
Машинопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 255, арк. 47-54

Захопившись ідеєю про відкриття Вищих жіночих курсів в Одесі, М. М. Ланге розробив проект трирічних педагогічних жіночих курсів, які з жовтня 1903 р. почали діяти при гімназії К. С. Пашковської. Очоливши ці курси, професор прагнув перетворити їх на вищі, з університетським рівнем викладання. Зусилля Миколи Миколайовича Ланге та його колег не були даремними: у 1905 р. жіночі курси в Одесі з педагогічних перетворилися у вищі.

Проект тимчасового положення про Вищі жіночі педагогічні курси в м. Одесі
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 255, арк. 43

Початок ХХ ст. – бурхливий час радикальних намірів і дій, які вилилися в революційні події 1905 р. Звичайно, і професор М. М. Ланге, і слухачки Вищих жіночих курсів не могли залишитися осторонь цих подій: вони стали на бік ліберальної інтелігенції. Через таку позицію, що засвідчила невиконання вимог Міністерства народної освіти про невторчання в політичні події, Миколу Миколайовича Ланге звільнили в 1908 р. від обов'язків директора Вищих жіночих курсів, але дозволили там викладати.

Вдячні слухачки ОВЖК подарували на пам'ять професору М. М. Ланге розкішний фотоальбом, що зберігається в його архіві.

Фотоальбом

Оригінал.

Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 284

М. Ланге на лекції Одеських вищих жіночих курсів

Фото. Оригінал.

Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 284, арк. 6

У бібліотеці Одеських вищих жіночих курсів

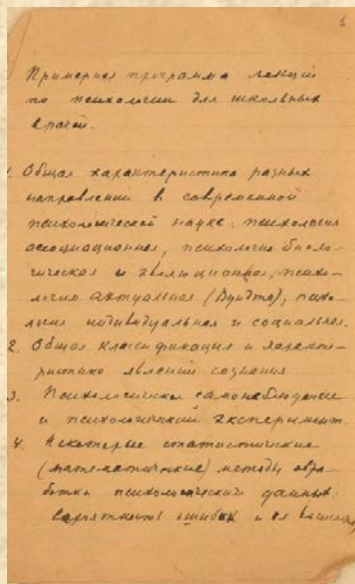
Фото. Оригінал.

Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 364, арк. 11

Для Миколи Ланге були близькими не лише питання вищої освіти, а й середньої та початкової. Він викладав педагогіку в гімназії К. С. Пашковської, розробляв плани, програми та курси, які викладалися в цьому навчальному закладі.

Як педагог М. М. Ланге приділяв увагу розвитку позашкільної освіти в Одесі, виступав із курсами лекцій з філософії та педагогіки, які організовувало Товариство природознавців при Новоросійському університеті. Лекції професор читав безкоштовно або на користь незаможних студентів і курсисток.

М. М. Ланге проводив значну громадську роботу. Очоливши Історико-філологічне товариство в Одесі, заснував при ньому педагогічний відділ, у якому головував кілька років. Основним завданням педагогічного відділу товариства М. М. Ланге вважав створення педагогічної науки на нових методологічних засадах. Деякі нотатки з його особового архівного фонду демонструють прогресивність його поглядів на підготовку майбутніх фахівців та їхнього професійного навчання.

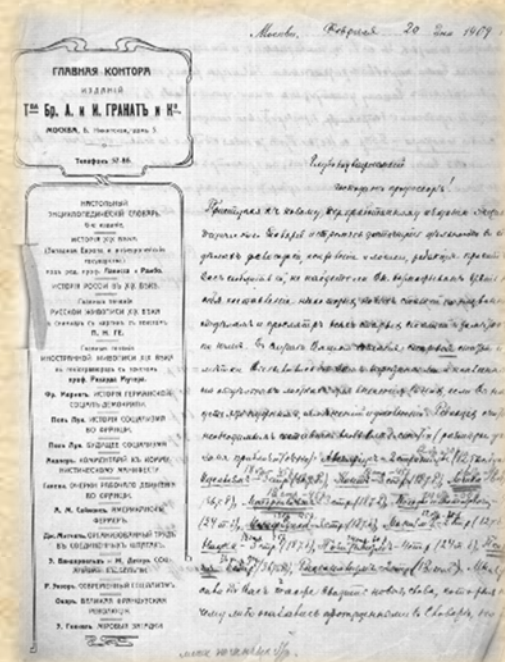

Приблизна програма лекцій по психології для шкільних лікарів
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 108, арк. 394.

У рамках діяльності педагогічного відділу Історико-філологічного товариства Микола Миколайович Ланге порушив питання про реформування

школи. Основні вимоги щодо її реформування були викладені в Доповідній записці, складеній від імені педагогічного відділу товариства і поданій Раді міністрів. У документі висувалися такі вимоги: обов'язковість початкового навчання й пов'язане з цим підвищення витрат на освіту принаймні до 6% державного бюджету; загальнодоступність державних шкіл безвідносно до стану, національності, віросповідання дітей; послаблення впливу держави на школу й посилення ролі громадських організацій; поширення прав педагогічних рад, надання їм права вибору підручників для навчання; усунення примусового характеру в релігійному вихованні; надання права земствам, громадським організаціям на відкриття шкіл зі своїми програмами.

У 1911 р. Микола Миколайович Ланге редагував філософський відділ в енциклопедичному словнику «Гранат», був автором багатьох статей, у його архівному фонді зберігається низка рукописних нотаток та чорнові варіанти публікацій.

Лист від видавців енциклопедичного словника «Гранат». Друкарський відбиток. Рукопис. Оригінал. 20 лютого 1909 р. Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 19, арк. 160-161.

1917 р. і кілька наступних революційних років М. М. Ланге не припиняв педагогічної й громадської діяльності. У 1917 р. його було обрано головою шкільного комітету при міській думі, і на цій посаді Микола Миколайович особливу увагу приділяв розвитку початкової освіти.

У цей же час М. М. Ланге продовжував свої психологічні дослідження, викладацьку роботу, опікувався середньою та початковою освітою, а й з новою наснагою приступив до громадської просвітницької діяльності. Разом з іншими ентузіастами він радо взявся за влаштування народного університету, став на чолі організаційної комісії, що складалася із 76 осіб – представників 37 громадських і політичних організацій. Учений сам керував цим громадським об'єднанням, читав лекції з філософії та психології, очолював історико-філологічну секцію. М. М. Ланге активно вів широку просвітницьку, викладацьку та педагогічну діяльність, популяризуючи ідеї загального демократизму, лібералізму й гуманізму, тобто ті, які були характерні для всього професійного життя його непересічної особистості.

Після остаточного встановлення радянської влади в Одесі в 1919 р. професор М. М. Ланге співпрацював з нею, очікуючи «глибоке оновлення школи, університету й самої науки». Він працював консультантом при Раді Комісарів вищих шкіл Одеси, виступав на вчительських конференціях, де відстоював свої проекти, захищаючи трудову школу та поєднання розумового виховання з фізичною працею.

1)
Основа,
Важко передбачити чи вдалося б професору реалізувати свої проекти та задуми та як склалися б стосунки М. Ланге з радянською владою, тому що через важку хворобу серця він припинив свою педагогічну діяльність.

Нотатки про роботу та організацію школи
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 312, арк. 33.

Проект організації та роботи Народного університету.
Рукопис. Оригінал.
Архів НБ ОНУ, ф. 3 (М. М. Ланге), од. зб. 307, арк. 160-160 зв.

Введення	
1. Введення курсу	100
2. Введення курсу	100
3. Введення курсу	100
4. Введення курсу	100
5. Введення курсу	100
6. Введення курсу	100
7. Введення курсу	100
8. Введення курсу	100
9. Введення курсу	100
10. Введення курсу	100
11. Введення курсу	100
12. Введення курсу	100
13. Введення курсу	100
14. Введення курсу	100
15. Введення курсу	100
16. Введення курсу	100
17. Введення курсу	100
18. Введення курсу	100
19. Введення курсу	100
20. Введення курсу	100
21. Введення курсу	100
22. Введення курсу	100
23. Введення курсу	100
24. Введення курсу	100
25. Введення курсу	100
26. Введення курсу	100
27. Введення курсу	100
28. Введення курсу	100
29. Введення курсу	100
30. Введення курсу	100
31. Введення курсу	100
32. Введення курсу	100
33. Введення курсу	100
34. Введення курсу	100
35. Введення курсу	100
36. Введення курсу	100
37. Введення курсу	100
38. Введення курсу	100
39. Введення курсу	100
40. Введення курсу	100
41. Введення курсу	100
42. Введення курсу	100
43. Введення курсу	100
44. Введення курсу	100
45. Введення курсу	100
46. Введення курсу	100
47. Введення курсу	100
48. Введення курсу	100
49. Введення курсу	100
50. Введення курсу	100
51. Введення курсу	100
52. Введення курсу	100
53. Введення курсу	100
54. Введення курсу	100
55. Введення курсу	100
56. Введення курсу	100
57. Введення курсу	100
58. Введення курсу	100
59. Введення курсу	100
60. Введення курсу	100
61. Введення курсу	100
62. Введення курсу	100
63. Введення курсу	100
64. Введення курсу	100
65. Введення курсу	100
66. Введення курсу	100
67. Введення курсу	100
68. Введення курсу	100
69. Введення курсу	100
70. Введення курсу	100
71. Введення курсу	100
72. Введення курсу	100
73. Введення курсу	100
74. Введення курсу	100
75. Введення курсу	100
76. Введення курсу	100
77. Введення курсу	100
78. Введення курсу	100
79. Введення курсу	100
80. Введення курсу	100
81. Введення курсу	100
82. Введення курсу	100
83. Введення курсу	100
84. Введення курсу	100
85. Введення курсу	100
86. Введення курсу	100
87. Введення курсу	100
88. Введення курсу	100
89. Введення курсу	100
90. Введення курсу	100
91. Введення курсу	100
92. Введення курсу	100
93. Введення курсу	100
94. Введення курсу	100
95. Введення курсу	100
96. Введення курсу	100
97. Введення курсу	100
98. Введення курсу	100
99. Введення курсу	100
100. Введення курсу	100

Важко передбачити чи вдалося б професору реалізувати свої проекти та задуми та як склалися б стосунки М. Ланге з радянською владою, тому що через важку хворобу серця він припинив свою педагогічну діяльність.

Помер Микола Миколайович Ланге 15 лютого 1921 р. в Одесі.

Архівна спадщина М. М. Ланге характеризує його як науковця, який не лише теоретично розумів і усвідомлював значення розвитку освіти та науки, а й успішно це реалізував на практиці. Особовий архівний фонд М. М. Ланге, що зберігається в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, має велику наукову цінність, широко висвітлюючи багатогранну діяльність і творчий шлях виданого вченого, а також установ і організацій, у яких він працював. Документи фонду є унікальним джерелом для вивчення життя та діяльності М. М. Ланге та дозволяють визначити вплив його наукових досліджень на розвиток вітчизняної науки. Внесок вченого в розвиток філософії, психології та педагогіки важко переоцінити, однак він потребує ретельного вивчення з позицій сьогодення.

*Виставку підготувала
Зав. сектором Відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки ОНУ
Т. М. Шершун*

**Із електронною версією опису особового архівного фонду М. М. Ланге
можна ознайомитися за адресою:
<http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/museum/lange.pdf>**

При використанні матеріалів електронної виставки посилання на офіційний сайт Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова є обов'язковим.